

ISSN: 2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

ВЕСТНИК ЮРИСТА * LAWYER HERALD

ҲУҚУҚИЙ, ИЖТИМОИЙ, ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ЖУРНАЛ

CYBERLENINKA

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

ISSN 2181-9416
Doi Journal 10.26739/2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

4 СОН, 4 ЖИЛД

ВЕСТНИК ЮРИСТА

НОМЕР 4, ВЫПУСК 4

LAWYER HERALD

VOLUME 4, ISSUE 4

TOSHKENT-2024

Мундарижа

МЕҲНАТ ҲУҚУҚИ. ИЖТИМОЙ ТАЪМИНОТ ҲУҚУҚИ

1. RAXIMBERGANOVA Bonu Davlatnazarovna

MUDDATLI MEHNAT SHARTNOMASI BANDLIKNING NOTIPIK SHAKLI SIFATIDA..... 8

СУД ҲОКИМИЯТИ. ПРОКУРОР НАЗОРАТИ.

ҲУҚУҚНИ МУҲОҲАЗА ҚИЛИШ ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ

2. АБДУОЛИМОВ Уринбой Худобердиевич

ЎЗБЕКИСТОН ВА ТУРКИЯ ПРОКУРАТУРА ОРГАНЛАРИ

РИВОЖЛАНИШИНИНГ РЕТРОСПЕКТИВ ТАҲЛИЛИ..... 15

ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИ, ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ. КРИМИНОЛОГИЯ. ЖИНОЯТ-ИЖРОИЯ ҲУҚУҚИ

3. АБДУРАСУЛОВА Кумриниса Раимкуловна

КРИМИНОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА И ПРОФИЛАКТИКА ПРЕСТУПНОСТИ
НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ..... 22

4. ТЎРАБАЕВА Зиёда Якубовна

ВОЯГА ЕТМАГАНЛАРНИ ЖАЗОНИ ЎТАШДАН МУДДАТИДАН ИЛГАРИ ШАРТЛИ
РАВИШДА ОЗОД ҚИЛИШ..... 32

5. ХАЙДАРОВ Шухратжон Джумаевич

КАСБ ЮЗАСИДАН ЎЗ ВАЗИФАЛАРИНИ ЛОЗИМ ДАРАЖАДА БАЖАРМАСЛИК
ЖИНОЯТИНИНГ СУБЪЕКТИ..... 44

6. КАРАКЕТОВА Дилноза Юлдашевна

БЕЗОРИЛИК ЖИНОЯТИ ОБЪЕКТИВ ТОМОНИ БЕЛГИЛАРИНИНГ ЎЗИГА ХОС
ХУСУСИЯТЛАРИ: ТАҲЛИЛ ВА ТАКЛИФ..... 52

7. TOSHEVA Maftuna Anvar qizi

QO'SHMACHILIK QILISH YOKI FONISHAXONA SAQLASH JINOYATINING
JINOYAT-HUQUQIY JIHATLARI..... 62

ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИ. КРИМИНАЛИСТИКА, ТЕЗКОР-ҚИДИРУВ ҲУҚУҚ ВА СУД ЭКСПЕРТИЗАСИ

8. ИМОМНАЗАРОВ Алишер Хасанович

ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИДА КЎЗДАН КЕЧИРИШ: ЎЗБЕКИСТОН ВА ХОРИЖИЙ
МАМЛАКАТЛАР ҚОНУНЧИЛИГИ ҚИЁСИЙ-ҲУҚУҚИЙ ТАҲЛИЛИ..... 69

ХАЛҚАРО ҲУҚУҚ ВА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ

9. РАСУЛОВ Журабек Абдусамиевич

ХАЛҚАРО МИГРАЦИЯ ҲУҚУҚИНИНГ ШАРТНОМАВИЙ МАНБАЛАРИ..... 79

10. АЗХОДЖАЕВА Роза Алтыновна

МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ВОПРОСОВ БЕЗОПАСНОСТИ ГЕННО-
МОДИФИЦИРОВАННЫХ ПРОДУКТОВ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА ЗДОРОВЬЕ ДЕТЕЙ..... 85

11. ХУДАЙБЕРДИЕВА Шоҳиста Акмал қизи ЎЗБЕКИСТОН ВА ТУРКИЯ ЎРТАСИДАГИ ҲАМКОРЛИКНИ ТАРТИБГА СОЛУВЧИ СИЁСИЙ СОҲАГА ОИД ХАЛҚАРО ШАРТНОМАЛАРНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ.....	92
12. РАХМОНКУЛОВА Нилуфар Ходжи-Акбаровна ЗАЩИТА ПРАВ ЖЕНЩИН: ОНЛАЙН ПЛАТФОРМЫ.....	99
13. ЕСЕМУРАТОВ Алишер Избасарович МИГРАНТЛАР ҲУҚУҚЛАРИНИ ҲИМОЯ ҚИЛИШНИНГ ЗАМОНАВИЙ КОНЦЕПЦИЯЛАРИ	108
14. ABDULLAYEVA Dildora МЕННАТ MUNOSABATLARIDA KAMBITISHGA YO'L QO'YMASLIK: XALQARO MENNAT STANDARTLARI VA MILLIY QONUNCHILIK.....	117
15. ТУРСУНОВ Ойбек РОЛЬ ЕВРОПЕЙСКОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ КОМИССИИ В СФЕРЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ И ОХРАНЫ ТРАНСГРАНИЧНЫХ ВОДОТОКОВ.....	123

ҲУҚУҚИЙ АМАЛИЁТ ВА ХОРИЖИЙ ТАЖРИБА

16. UMARXANOVA Dildora Sharipxanovna AYOLLARNING ODIL SUDLOVGA ERISHISH DARAJASINI OSHIRISH: YEVROPA ITTIFOQI MAMLAKATLARI TAJRIBASI VA MILLIY AMALIYOT	128
17. YULDOSHBEKOV Avazbek Alisher o'g'li SOLIQ MASLANATCHILARI KASBIY JAVOBGARLIGINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI.....	136
18. МЕЛИЕВ Худоёр КОРРУПЦИЯВИЙ ЖИНОЯТЧИЛИККА ИМКОН БЕРГАН ШАРТ-ШАРОИТЛАР.....	144

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ ВЕСТНИК ЮРИСТА LAWYER HERALD

СУД ҲОКИМИЯТИ. ПРОКУРОР НАЗОРАТИ. ҲУҚУҚНИ МУҲОҒАЗА ҚИЛИШ ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ

АБДУОЛИМОВ Уринбой Худобердиевич
Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академияси
таянч докторанти (PhD)
E-mail: Abduolimovorinboy57@gmail.com

ЎЗБЕКИСТОН ВА ТУРКИЯ ПРОКУРАТУРА ОРГАНЛАРИ РИВОЖЛАНИШИНИНГ РЕТРОСПЕКТИВ ТАҲЛИЛИ

For citation (иқтибос келтириш учун, для цитирования): АБДУОЛИМОВ У.Х.
Ўзбекистон ва Туркия прокуратура органлари ривожланишининг ретроспектив таҳлили
// Юрист ахборотномаси – Вестник юриста – Lawyer herald. № 4 (2024) Б. 15-21.

 4 (2024) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2024-4-2>

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада Ўзбекистон ва Туркия прокуратура органларининг ривожланиш босқичлари ретроспектив таҳлил қилинган бўлиб, икки давлат тузилмаси қиёсий тадқиқ қилинган. Бундан ташқари, ушбу соҳада тадқиқот олиб борган миллий ва хорижий олимлар қарашлари ўрганилиб, илмий мулоҳазалар юритилган. Шу билан биргаликда, Ўзбекистон ва Туркия прокуратура органлари ривожланишининг тарихий-тадрижий ўрганиш натижасига кўра, аниқ хулосаларга келинди, жумладан, Ўзбекистон ва Туркия прокуратура органлари ривожланиш босқичларини ретроспектив таҳлил қилиш ушбу икки давлат прокуратура органларининг тизими, уларнинг тараққиёт босқичлари ва бугунги кундаги трансформацияси ҳақида муҳим маълумотлар олишга хизмат қилиши кўрсатилган.

Калит сўзлар: тузилма, Туркия, қардош, хронология, прокурор, энг янги давр.

ABDUOLIMOV Urinboy
Doctoral student (PhD) of the Academy of Law Enforcement
of the Republic of Uzbekistan
E-mail: Abduolimovorinboy57@gmail.com

PROSECUTOR AUTHORITIES OF UZBEKISTAN AND TURKEY RETROSPECTIVE ANALYSIS OF DEVELOPMENT

ANNOTATION

In this article, with the development stages of the prosecution bodies of Uzbekistan and Turkey having been retrospectively analyzed, the structures of the two countries are studied in a comparative manner. In addition, the views of national and foreign scientists who conducted research in this field were studied and scientific opinions were made. Meanwhile, as an outcome of the historical-gradual study of the development of the prosecution bodies of Uzbekistan and Turkey, obvious conclusions were drawn, including a retrospective analysis of the stages of development of the prosecution bodies of Uzbekistan and Turkey, and the system of the prosecution bodies of these two countries, the stages of their development and today's transformation is shown to serve to gain information.

Key words: Regulation, Turkey, prosecutor's office, democratic, Prosecutor, the latest era, Law "On Prosecutor's Office", president-parliament.

АБДУОЛИМОВ Уринбой Худобердиевич

Докторант (PhD) Правоохранительной академии

E-mail: Abduolimovorinbo57@gmail.com

**ОРГАНЫ ПРОКУРАТУРЫ УЗБЕКИСТАНА И ТУРЦИИ
РЕТРОСПЕКТИВНЫЙ АНАЛИЗ РАЗВИТИЯ**

АННОТАЦИЯ

В данной статье ретроспективно анализируются этапы развития органов прокуратуры Узбекистана и Турции, а также сравнительно исследованы структуры двух стран. Кроме того, были изучены мнения отечественных и зарубежных учёных, проводивших исследования в этой области, и сформулированы научные заключения. Вместе с тем, в результате историко-поэтапного изучения развития органов прокуратуры Узбекистана и Турции были сделаны однозначные выводы, в том числе, проведен ретроспективный анализ этапов развития органов прокуратуры Узбекистана и Турции, который служит для получения данных и сведений о системе органов прокуратуры этих двух стран, этапах ее развития и трансформации.

Ключевые слова: Устав, Турция, институт прокуратуры, демократический, Прокурор, новейшая эпоха, Закон «О прокуратуре», президент-парламент.

Маълумки, муайян бир институт ёки тузилма фаолиятини чуқур ўрганишда унинг тарихий шаклланиш ва ривожланиш босқичларини ретроспектив (*лотинча retro "орқага" + spectare "қараш, мулоҳаза юритиш" – ўтмишга назар*) таҳлилин амалга ошириш, бизга унинг моҳиятини, тарихий илдизларини англаш ва унинг истиқболларини белгилаш имконини беради. Шу сабабли, тадқиқот жараёнида Ўзбекистон ва Туркия прокуратура органларининг тарихий-тадрижий ривожланишини ретроспектив таҳлил қилишга ҳаракат қилинди. Зеро, Туркия ва Ўзбекистонни кўп асос – ўхшаш тил, уйқаш анъана ва тутумлар, ягона дин, азалий дўстлик ва уйғун маданий алоқалар боғлаб туради. Икки халқ тамаддуни геосиёсий жойлашув ва тарихий тараққиётдан тортиб, ҳозирги ривожланиш босқичида кечаётган ислохотларнинг ўзига хослигига бўлган кўп умумий жиҳатларга эга [1].

Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, Туркия Республикаси Осиё ва Европа қитъалари кесишган нуқтада жойлашган мамлакат бўлиб, маъмурий ҳудудий тузилишига кўра унитар давлат, бошқарув шаклига кўра эса президент-парламент типигади аралаш республика ҳисобланади. Конституцияга мувофиқ, Туркия Республикаси демократик, дунёвий ва социал-ҳуқуқий давлатдир [2]. Ўз навбатида, Ўзбекистон – бошқарувнинг республика шаклига эга бўлган суверен, демократик, ҳуқуқий, ижтимоий ва дунёвий давлат [3] бўлиб, мамлакатимизда амалга оширилаётган конституциявий ва бошқа

тизимли ислохотлар инсон ва унинг фаровонлигини таъминлашга қаратилганлиги бутун дунё давлатлари томонидан эътироф этилмоқда.

Ўзбеклар ва турклар умумий тарих билан боғланган ўзаро қардош халқ бўлганлиги, давлат бошқаруви шакли, демократик, ижтимоий-ҳуқуқий давлат қуриш мақсади муштарак бўлганлиги боис, жамиятда қонун устуорлигини таъминлашга масъул бўлган прокуратура органларининг ривожланиш тарихини ретроспектив таҳлил қилиш, ушбу органнинг шаклланиш ва ривожланиш генезисининг янги ва энг янги даврларида яшаб, ижод қилган ҳуқуқшунос олимлари, мутафаккирлари ва мутахассисларининг қарашларини ўрганиш, прокуратура соҳасидаги қонунчиликда рўй берган ўзгаришлар хронологияси, мустақиллик йилларида прокуратура органлари фаолиятининг ҳуқуқий асослари ва ташкилий механизмларини таҳлил қилиш, ушбу йўналишдаги институционал ривожланишнинг кейинги векторининг тарихий истиқболларини белгилаб олиш долзарб ҳисобланади.

Шу мақсадда, дастлаб, Ўзбекистонда прокуратура институтининг ривожланиш босқичлари юзасидан тадқиқот олиб борган қатор миллий олимларнинг илмий ишларига мурожаат қилиш мақсадга мувофиқ бўлади, назаримизда. Айниқса, сўнгги 30 йилликда ушбу мавзуга кўплаб миллий олимлар ва тадқиқотчилар (*М.Махбубов* [4], *Б.Пўлатов*, *З.Ибрагимов*, *Г.Маликова* [5], *О.Мадалиев* [6], *Ш.Саидов* [7], *Ш.Зокиров* [8] ва бошқалар) ўзларининг алоҳида илмий тадқиқотлари ҳамда илмий ишлари доирасида мамлакатимизда прокуратуранинг шаклланиши ва ривожланишини турли босқичларга бўлган ҳолда, чуқур ўрганликларини таъкидлаш лозим.

Хусусан, ҳуқуқшунос олим *М.Махбубов* Ўзбекистонда прокуратура-нинг ташкил этилиши ва ривожланиш тарихини 4 та даврга ажратади:

биринчи давр – Туркистонда 1917 йил октябрь инқилобигача бўлган давр;

иккинчи давр – прокуратуранинг Туркистон АССР, Бухоро ва Хоразм Халқ Республикалари таркибидаги 1917-1924 йилларни ўз ичига олувчи даври;

учинчи давр – 1925 йилдан Ўзбекистон Республикасининг давлат мустақиллиги эълон қилинган пайтгача бўлган давр;

тўртинчи давр – мустақил Ўзбекистон Республикаси прокуратурасининг ташкил топиш даври [9].

Худди шукаби, *З.Ибрагимов* ҳам Ўзбекистон прокуратура органларининг ривожланиш тарихини қуйидаги 4 даврга бўлади:

биринчи давр – XIX асрнинг иккинчи ярмидан 1917 йил октябрь инқилобигача бўлган давр;

иккинчи давр – прокуратура тизими шаклланган 1917-1924 йиллар даври;

учинчи давр – Ўзбекистон прокуратурасининг Собиқ иттифоқ таркибидаги 1924 йилдан 1991 йилгача бўлган даври;

ниҳоят, тўртинчи давр – Ўзбекистон Республикасининг давлат мустақиллиги эълон қилинган пайтдан бошланиб, то ҳозирги кунгача бўлган давр [10].

Ўзбекистон прокуратура органларининг тарихий илдизларини ёритишда профессор *Г.Маликов*нинг хизматларини алоҳида эътироф этиш зарур. Чунки, айнан ушбу олима бу мавзуда махсус монографик тадқиқот олиб борган. Чунончи, профессор *Г.Маликова* ўзининг “Ўзбекистон прокуратурасининг генезиси” монографиясида миллий прокуратуранинг шаклланиш ва ривожланиш тарихини уч асосий босқичга ажратиб ўрганган:

биринчи, фаолият йўналиши мусулмон ҳуқуқида фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлашга қаратилган, даставвал савдогарлар фаолиятини назорат қилиш институти сифатида ташкил топган – мухтасиблар (раис) институтининг шаклланиш ва ривожланиш даври;

иккинчи, Россия империяси Туркистонни истило қилгандан кейин прокурор ва унинг ёрдамчилари лавозимининг жорий этилиш даври;

учинчи, шўролар замонида прокуратура органлари фаолияти даври [11].

Шу ўринда ҳуқуқшунос олим *О.Мадалиев*нинг ҳам Ўзбекистонда прокуратура

тарихини ёритишга нисбатан ёндашуви алоҳида қизиқиш уйғотишини таъкидлаб ўтиш лозим. Унинг фикрига кўра, давлат ва жамият, инсон ва фуқароларнинг ҳуқуқларини таъминловчи қонунлар ижроси устидан назорат вазифаси Ўрта Осиёга XIX асрда эмас, бундан қарийб 1200 йил аввал ҳам махсус шахслар томонидан амалга оширилган. “Прокурор”, “прокуратура” деган терминлардан фойдаланилган бўлмасада, албатта, ўз даврига яраша жамиятдаги қонунларнинг ижросини назорат қилиб турувчи давлат органлари мавжуд бўлган. Қолаверса, давлатчилик пайдо бўлибдики, тартибга солувчи қонун-қоидалар, барча учун мажбурий бўлган нормалар яратилган, албатта, уларнинг ижроси ҳам қайсидир даражада назорат қилиб келинган [12]. Ўрта Осиёда тўғридан-тўғри прокурор назорати деб номланган институт, шу терминологиянинг қўлланиши 1867 йилда қабул қилинган Туркистон ўлкасини бошқариш тўғрисидаги вақтинчалик Низом лойиҳасида назарда тутилган. Лекин, бу даврда прокуратура махсус орган сифатида ҳали ташкил этилмаган эди. Прокурорлик вазифасини ўз ташаббусларига кўра ҳарбий губернаторлар бажаришган [13].

1887 йил адлия вазирининг буйруғи асосида Россия адлия вазирига маъмурий тартибда бўйсунувчи Сирдарё, янги Марғилон, Самарқанд, Верненск вилоят судлари қошида прокуратуралар ташкил этилган. Россия подшосининг Туркистондаги прокуратураси маъмурий-худудий тамойилга кўра ташкил этилган эди. Округ суди қошидаги прокурор суд палатасидаги прокурорга, у эса ўз ўрнида бевосита адлия вазирига бўйсунар ва унинг олдида ҳисобдор эди. Барча прокурорлар подшо томонидан лавозимига тайинланар ва лавозимидан озод қилинар эдилар [14].

Юқорида қайд этилган олимларнинг илмий ишлари ва прокуратура тарихига доир бошқа манбаларни ўрганган ҳолда, назаримизда, Ўзбекистонда прокуратура институтининг шаклланиши ва унинг ривожланиш босқичларини 5 та даврга ажратиб ўрганиш мақсадга мувофиқ бўлади, деган хулосага келинди. Мазкур даврлар:

биринчи, Чор Россияси мустамлакасида октябрь инқилобигача бўлган давр (1868-1917 йиллар оралиғи);

иккинчи, прокуратура қайтадан ташкил этилиб, фаолият кўрсатган 1917-1924 йиллар оралиғидаги давр;

учинчи, прокуратура фаолиятининг 1924 йилдан 1992 йилнинг январь ойига қадар даври;

тўртинчи, прокуратура фаолиятининг 1992 йил январь ойдан 2016 йилгача бўлган давр;

бешинчи, прокуратура фаолиятининг 2016 йилдан бошланиб, ҳозирга қадар давом этаётган энг янги давр.

Ушбу босқичларнинг ҳар бири ўзига хос воқеликларга эга. Аввало, таъкидлаш лозимки, XIX асрнинг иккинчи ярмига келиб, Россия империяси томонидан Бухоро амирлиги, Хива ва Қўқон хонлигидан иборат Ўрта Осиё босиб олинганга қадар, бу ерда прокуратура деб номланган махсус идора бўлмаган [15]. Мамлакатимизда “прокуратура” тушунчаси Туркистон ҳудуди Россия империяси томонидан босиб олинганидан сўнг кириб келган. Дастлаб Туркистонда прокуратура судлар тасарруфида вужудга келганлиги сабабли мазкур институт фаолияти суд органлари фаолиятидаги ислохотлар билан чамбарчас боғлиқдир.

2001 йил 29 август кунига келиб, “Прокуратура тўғрисида”ги Қонун янги таҳрирда қабул қилинди. Унда Ўзбекистон Республикаси прокуратура органларини ташкил этиш, уларнинг ваколатлари ва фаолият кўрсатиш тартиби очиқ, атрофлича белгилаб қўйилди. Мазкур Қонунда эски таҳрирдаги қонундан фарқли ўлароқ, бир қатор ижобий ўзгартириш ва қўшимчалар ўз аксини топган. Жумладан, фуқаролар прокуратуранинг назорат объектидан чиқарилиб, прокуратурага фуқарорларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини бевосита ҳимоя қилиш ваколати юклатилди. Яъни, прокуратура “жазоловчи орган” дан “ҳимоя қилувчи” органга айлана бошлади.

Бироқ, Ўзбекистон Республикаси прокуратура органлари тарихида том маънодаги туб ўзгаришлар даври 2016 йилнинг сўнгги чорагига тўғри келди, десак адашмаган

бўламиз. Ўша даврдан бошлаб, мамлакатни ҳар томонлама тараққий эттириш, аҳоли турмуш даражасини тубдан оширишга қаратилган кенг кўламли ислохотлар бошланди. Албатта, булар Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг ташаббуси ва бевосита саъй-ҳаракатлари билан чамбарчас боғлиқ. Мазкур ислохотларга ҳамоҳанг равишда прокуратура органлари фаолияти ҳам тубдан такомиллаштирилди. Бугунги кунда ҳуқуқни муҳофаза қилувчи идоралар, энг аввало, прокуратура органлари билан муносабатлар моҳияти ва характери ўзгарди, илгариги репрессив, қаттиққўлликка асосланган ёндашувдан воз кечилди, қонунларда императив нормалар ўрнига мустақиллик, ташаббускорлик, манфаатдорликка шароит яратувчи ҳуқуқий тизим шаклланди. Прокуратура органлари муқаддам ҳуқуқий ҳимоя тизимида махсус фаолият йўналиши сифатида иш олиб борган бўлса, эндиликда, анъанавий қонунлар ижроси устидан прокурор назорати орқали ҳуқуқий ҳимояни амалга оширмақда [16].

Таъкидлаш лозимки, ушбу масала қатор турк ва хорижий олимлар томонидан тадқиқ этилган бўлиб, улар орасида prof. dr. Handan Yokuş Sevük, prof. dr. Ali Kemal Yildiz, doç. dr. Ezeli Azarkan, doç. dr. Erdal Yerdelen, Nurcan Gündüz, Wohlers, Kekler, Huber Barbara ва бошқа олимлар алоҳида ажралиб туради.

Олимларнинг фикрига кўра, XIX асрда юз берган сиёсий ҳаракатлар ва илмий тушунчаларнинг ривожланиши прокуратура учун муҳим аҳамиятга эга бўлди. Прокуратура органларининг вужудга келиши ва ривожланишига давлат сиёсати бевосита ўз таъсирини ўтказди. Масалан, миллатчилик руҳияти ҳукмрон бўлган даврларда прокурорларнинг ваколатлари оширилган, аксинча, улар фаолиятини назорат қилиш механизмлари қисқартирилган, ижро ҳокимиятининг прокуратура фаолиятидаги иштироки кучайтирилган [17].

XIX асрда Усмонлилар империясининг ҳуқуқий ва қонунчилик тизими тубдан янгилана бошлади ва айнан ушбу даврда “прокуратура институти” фаолияти бугунги кўринишда амалга оширила бошлади.

Хусусан, Олий Апелляция суди Султон Маҳмуд II томонидан 1837 йилда “Meclisi Valayı Ahkam-ı Adliye” (*Суд ҳукмларининг Олий мажлиси*) сифатида ташкил этилган [18].

Биринчи жаҳон урушидан сўнг Усмонлилар империяси парчаланганидан кейин Мустафо Камол Отатурк замонавий ва дунёвий турк давлатини яратиш ҳаракатига бошчилик қилди. 1923 йилда Туркия Республикаси ташкил топди ва Европа модели асосидаги янги ҳуқуқий тизим жорий этилди.

Ушбу даврга келиб, Туркия ҳуқуқ тизими янада жиддий ўзгаришларга учради. Жумладан, 1924 йилда Туркия парламенти бир қатор Кодексларни қабул қилди, унда ислом шариати қонуни бекор қилинди ва унинг ўрнига Европа намуналари асосидаги дунёвий ҳуқуқий тизим ўрнатилди. Ўз навбатида, ушбу ўзгаришлар Туркия прокуратура органлари тизимида сезиларли из қолдирди. 1929 йилда “Суд ҳокимияти тўғрисида”ги Қонуннинг қабул қилиниши билан Бош прокуратура марказий органга айлантилди, мамлакат бўйлаб унинг бўлимлари ва ваколатхоналари очилди.

Тахминан йигирма йилга яқин вақт ўтганидан сўнг, Султон Абдулазиз даврида ташкил этилган “Mahkeme Meclis-i Ahkam-i Adliye” (*Суд ҳукмлари мажлиси*) судлари 10.01.1945 йилда қабул қилинган 4695-сон Қонун билан “YARGITAY” (*Олий апелляция, бошқача айтганда Кассация суди*) деб ўзгартирилган. Айнан ушбу даврда Туркия Олий Кассация суди Бош прокуратураси Олий Кассация суди таркибига киритилди ва “Yargitay Cumhuriyet Başsavcılığı” (*Олий Кассация суди Бош прокуратураси*) деб номланган [19].

XX асрнинг иккинчи ярмида турк миллий қонунчилиги ва сиёсатидаги янгиланган прокуратура тизимида ҳам қатор ўзгаришлар юз беришига сабаб бўлди. Жумладан, 1961 йилда Туркияда демократия ва қонун устуворлигини мустаҳкамлашга қаратилган янги Конституция қабул қилинди. Конституция давлат ва фуқаролар ўртасида юзага келадиган низоларни ҳал қилиш ҳуқуқига эга бўлган мустақил суд ҳокимиятини ўрнатди.

Шу билан бирга, Туркия прокуратура органлари тизимидаги ислохотлар бир муддат ҳам тўхтаб қолгани йўқ, доимий трансформация жараёнларини бошдан ўтказиб келмақда. Хусусан, сўнгги йилларда прокуратура органларининг мустақиллигини

ошириш, суд тизимига давлат таъсирини камайтириш бўйича ислохотларнинг амалга оширилаётганлиги фикримизнинг ёрқин далили бўлиб хизмат қилади. Бироқ, назаримизда, бир қатор долзарб масалаларда, айниқса, прокурорларнинг масъулияти ва жавобгарлигини ошириш, барча айбланувчиларнинг адолатли судловга бўлган ҳуқуқларини таъминлаш борасида ҳали-ҳануз қилиниши лозим бўлган ишлар кўп.

Умуман олганда, Ўзбекистон ва Туркия прокуратура органлари ривожланишининг тарихий-тадрижий ўрганиш натижасига кўра, қуйидаги хулосаларга келиш мумкин бўлади:

биринчидан, Ўзбекистон ва Туркия прокуратура органлари ривожланиш босқичларини ретроспектив таҳлил қилиш ушбу икки давлат прокуратура органларининг тизими, уларнинг тараққиёт босқичлари ва бугунги кундаги трансформацияси ҳақида муҳим маълумотлар олишга хизмат қилади. Хусусан, манбалар шундан далолат берадики, ҳар иккала давлатда ҳам “прокуратура институти” XIX асрда юзага келган;

иккинчидан, қатор олимларнинг илмий тадқиқотлари, прокуратура тарихига бағишланган манбаларни ўрганиш асносида Ўзбекистонда прокуратура институтининг шаклланиши ва унинг ривожланиш даври 5 та асосий босқичга бўлиб ўрганиш лозим деган хулосага келинди. Улар:

1) Чор Россияси мустамакласидан октябрь инқилобигача бўлган биринчи давр (1868-1917 йиллар оралиғи);

2) прокуратура қайтадан ташкил этилиб, фаолият кўрсатган 1917-1924 йиллар оралиғидаги иккинчи давр;

3) прокуратура фаолиятининг 1924 йилдан 1992 йилга қадар бўлган учинчи даври;

4) прокуратура фаолиятининг 1992 йил январь ойидан 2016 йилгача бўлган тўртинчи даври;

5) прокуратура фаолиятининг 2016 йилдан бошланиб, ҳозирга қадар давом этаётган бешинчи – энг янги давридир;

учинчидан, мамлакатимиз ҳудудида “прокуратура” тушунчаси Туркистон ҳудуди Россия империяси томонидан босиб олинганидан сўнг кириб келган. “Прокурор назорати” терминологиясининг қўлланиши 1867 йилда қабул қилинган “Туркистон ўлкасини бошқариш тўғрисида”ги вақтинчалик Низомда кўзда тутилган. 1922 йил 9 майда тасдиқланган “Туркистон АССРнинг давлат прокуратураси ҳақида”ги низомга асосан, 1922 йилнинг июнь ойида Туркистон АССРда прокуратура марказда ва ҳудудларда ҳам ташкил этилган;

тўртинчидан, дастлаб Туркистонда прокуратура судлар тасарруфида вужудга келган, кейинчалик 1922 йилда Адлия халқ комиссарлиги таркибида фаолият кўрсатган бўлса, XX асрнинг 50-60 йилларидан бошлаб, мустақил органга айланди. 24.05.1955 йилда қабул қилинган “СССРда прокурор назорати тўғрисида”ги Низом прокуратура органларининг тарихий ривожига муҳим аҳамиятга эга бўлди;

бешинчидан, Туркияда прокуратура органларининг ташкил этилиши Усмонлилар империясининг ҳукмронлик йиллари, аниқроғи, XIX асрга тўғри келади. Айнан XIX асрда Усмонлилар империясининг қонунчилик ва суд-ҳуқуқ тизими тубдан янгилашиб, “прокуратура институти” бугунги кўринишда фаолият кўрсата бошлади. Прокуратуранинг юзага келиши ва фаолият кўрсатишида Султон Маҳмуд II, Султон Абдулмажид II, Султон Маҳмуд II ва Мустафо Камол Отатурк даврида амалга оширилган суд-ҳуқуқ тизими ислохотлари муҳим аҳамият касб этди;

олтинчидан, Мустафо Камол Отатурк даврига келиб, Туркия Республикаси ташкил топди, янги ҳуқуқий тизимга асос солинди. Шариат қонунлари бекор қилиниб, унинг ўрнига Европа модели асосидаги дунёвий ҳуқуқий тизим ўрнатилди. Бош прокуратура марказий органга айланди ва бутун мамлакат бўйлаб унинг бўлимлари очилди;

еттинчидан, Туркия прокуратура органларининг тарихий-тадрижий ривожланиш жараёнлари суд ҳокимияти билан чамбарчас боғлиқ ҳолда кечди. 1945 йил келиб, Туркия Олий Кассация суди Бош прокуратураси Олий Кассация суди таркибига киритилди ва бугунги кунда ўзгармасдан келмоқда;

саккизинчидан, Туркия прокуратура органлари ташкил этилганидан буён Туркия суд тизимининг ажралмас элементларидан бири бўлиб келмоқда. Улар бутун мамлакат бўйлаб қонунларнинг бир хилда қўлланиши ва жинойий одил судловнинг тўғри амалга оширилишида фаол роль ўйнайди. Бош прокуратура ўз прокурорларининг билими ва тажрибаси билан Туркияда жинойятчиликка қарши курашиш соҳасида соҳасида етакчи институт бўлиб қолмоқда.

Иқтибослар/Сноски/References:

1. Ҳакимов О. Ўзбекистон – Туркия: тарих ва ислоҳотлар муштараклиги // “Янги Ўзбекистон” газетаси, № 63 (585), 2022 йил 30 март.
2. Türkiye Cumhuriyeti anayasasi. // II. Cumhuriyetin nitelikleri. Madde 2. // URL: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2709&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>;
3. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 01.05.2023 й., 03/23/837/0241-сон.
4. Махбубов М. Создание и развитие органов прокуратуры в Узбекистане: Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. – Т.: Институт философии и права им. И.Муминова, 1993. – 47 с.
5. Маликова Г.Р. Ўзбекистон прокуратурасининг генезиси // Монография. – Т.: “Университет” нашриёти, 2022. – Б. 186.
6. Мадалиев О.М. Прокурор назорати. Олий ўқув юртлари учун дарслик. Умумий қисм. – Т.: Илм Зиё, 2012. -304 б.
7. Саидов Ш.М. Прокуратура органлари ҳуқуқ ижодкорлиги фаолиятининг ташкилий-ҳуқуқий асослари ва уларни такомиллаштириш масалалари // юридик фанлар бўйича фалсафа доктори илмий даражасини олиш учун тайёрланган диссертация. –Т.: Бош прокуратура Академияси. 2022. – Б. 12-19.
8. Зокиров Ш.М. прокуратура органларида мурожаатлар билан ишлаш институтини такомиллаштириш масалалари // юридик фанлар бўйича фалсафа доктори илмий даражасини олиш учун тайёрланган диссертация. –Т.: Бош прокуратура Академияси. 2022. – Б. 26.
9. Ибрагимов З.С. Правовые проблемы совершенствования деятельности прокуратуры в системе органов государственной власти Республики Узбекистан: Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. – Т.: 1997. – 25 с.
10. Қонун ҳимоясига ҳаёт бахшида ... Ўзбекистон Республикаси прокуратурасининг 30 йиллигига бағишланади [MATH] / - Тошкент: «TAMADDUN» нашриёти, 2022. – Б. 7.
11. Мадалиев О.М. Прокурор назорати. Олий ўқув юртлари учун дарслик. Умумий қисм. – Т.: Илм Зиё, 2012. -Б. 61.
12. Комилов А.Б. Тадбиркорларни ҳуқуқий ҳимоя қилишга қаратилган қонунлари жроси устидан прокурор назоратининг ташкилий-ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш // юридик фанлар бўйича фалсафа доктори илмий даражасини олиш учун тайёрланган диссертация. –Т.: Бош прокуратура Академияси. 2020. – Б. 3-4.
13. Nurcan Gündüz. Ceza muhakemesinde savcilik. Doktora Tezi. Ankara- 2016 s. 21.
14. KELKER, s. 394. Politik iklimin savcılığın oluşumuna ve gelişmesine etkileri, Türk hukukuna nazaran oldukça farklı bir yapısı olan İngiltere’de savcılık teşkilatı incelenerek görülebilir. İngiltere’de 1980’li yıllarda ortaya çıkan savcılık, polis yanındadır. İngilizler, soruşturma ve iddia faaliyetlerinin iç içe geçmesinden yola çıkarak, ülkedeki hukuk kültürüne de uygun, pratik bir tercih yapmışlardır (HUBER, Barbara, “Savcılık – Konum, İşlev, Denetleme”, Nur Centel (çev.), Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi 10. Yıl Armağanı içinde, s.358).
15. Туркия Республикаси Олий Кассация судининг Бош прокуратураси расмий сайти // URL: www.gpo.gov.tr/kategori/4/history.